

АКТИВІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ АВТОРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ВОЄННІЙ ТА ПОВОЄННІЙ ПРОЗІ ХХ СТ.

Шарова Т.М.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Посадна Т.В.

студентка магістратури філологічного факультету
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

У статті розглядається активізація суб'єктивної авторської позиції в українській воєнній та повоєнній прозі ХХ ст. Наголошується на тому, що твори про людське життя на війні не схожі між собою за стилем, масштабністю, конкретним життєвим матеріалом. Акцент зроблено на тому, що українська проза 50-60 - х рр. ХХ ст. йшла шляхом подолання сильних впливів описовості, ілюстративності, схематизму, безконфліктності.

Ключові слова: авторська позиція, воєнна проза, українська література, історична достовірність.

Keywords: author's position, military prose, Ukrainian literature, historical authenticity.

В українській прозі 30-40-х рр. ХХ ст. помітне місце посіла історико-революційна проза, в основу якої покладено події громадянської війни (А. Головка, Г. Косинка, О. Копиленко, І. Микитенко). Письменники намагалися звертатися до фактичної, документальної основи, що було важливою рисою української історико-революційної прози (Ю. Яновський “Вершники”, П. Панч “Олександр Пархоменко”, С. Скляренко “Шлях на Київ”, Ю. Смолич “Вісімнадцятилітні”).

Критика акцентує: “Звернення до неї в ці часи особливо активно стимулювалось прагненням письменників висвітлити джерела духовної могутності радянського народу, підґрунтя масового героїзму в жорстокій битві з фашизмом” [7, с. 161]. Серед значної кількості творів на історико-революційну тему особливе місце належить П. Панчу “Облога ночі” (1935 р.) та А. Шияну “Гроза” (1936 р.). Дуже часто у творах такої тематики можна помітити художні домисли митців слова (А. Головка “Мати”, Кость Гордієнко

“Чужу ниву жала”, В. Зорін “Дніпро розповідає” та ін.).

Майже всі митці перших повоєнних років зображували людину в солдатській шинелі. Більшість творів повоєнних часів змальовували відбудову зруйнованого окупантами. У прозових творах зосереджувалася увага на зображенні і осмисленні не тільки трудової діяльності людей, але й духовного світу, особистих стосунків. Таким чином українська література відтворювала народне життя у всій його складності та повноті: “Повоєнна українська романтика засвідчила безумовні успіхи радянських прозаїків у художньому освоєнні минулого...” [7, с. 176].

Під час воєнних подій інтенсивно розвивався жанр нарисів та оповідання. Мала проза збагачувала літературу невичерпними скарбами історичного значення. У жанрі новели працювали О. Гончар, І. Сенченко, Іван Ле, Ю. Яновський, Л. Смілянський, Ю. Збанацький, П. Загребельний та ін. Головним предметом художнього дослідження малої прози був духовний світ солдата Великої Вітчизняної війни, робітника радянської формації, самовідданого трудівника колгоспних ланів. Твори воєнного часу збагачують духовний світ героя та його психологію [1].

Дослідники акцентують значну увагу на художньому осмисленні трудового подвигу: “Художнє осмислення трудового подвигу стає в один ряд з поетичним осмисленням подвигу ратного” [7, с. 112]. Велика роль літератури 30-40 - х рр. ХХ ст. полягає у вихованні почуттів патріотизму, належного став-

лення до праці, естетики та нової моралі. Центральною темою цього часу стає тема соціалістичної праці: “Основне місце посідають твори, в яких відображаються робітничий клас, складні процеси, породжені соціалістичними перетвореннями села, ставляться проблеми перевиховання старої і формування нової інтелігенції. Значне місце посідають твори про Жовтневу революцію, громадянську війну, про далеке історичне минуле” [6, с. 35]. Соціалістична дійсність формувала новий тип громадянина, який усвідомлював обов’язки перед Батьківщиною. Тому цілком правильним є виокремлення теми патріотизму, що тісно переплітається з гуманізмом. Він проявлявся у різноманітних взаєминах між радянськими солдатами, у ставленні до виволонених людей [2, с. 112].

К. Гордієнко писав у спогадах про воєнні літа: “Закатовані загарбниками чесні письменники, журналісти, вчені, зруйновані школи, університети, бібліотеки – все це свідчило, що фашизм прагнув вибити з рук народу могутню зброю – слово...” [4, с. 63].

У дослідженні Ю. Махненка акцентовано: “Радянська література від свого зародження стверджувала цінність людини. Проте проблема особи в нашому мистецтві не вичерпується лише увагою до людської індивідуальності. Мистецтво соцреалізму стверджує історично складний, але магістральний шлях становлення сучасної особистості – злиття її інтересів з інтересами суспільства, різні шляхи прилучення окремої людини до руху історії” [8, с. 38].

У критичних розвідках XX ст. гостро лунала думка про те, що під виглядом національної самобутності в деяких творах літератури і мистецтва, наукових працях робляться спроби зобразити в ідилічних тонах реакційно-націоналістичні і релігійні пережитки, що суперечать ідеології, соціалістичному способу життя, науковому світогляду [5, с. 159].

Твори, присвячені великій війні, становлять за комплексом ідей, характеристиками, конфліктами певну цілісність у загальному річизні художнього пафосу. Вагоме поповнення творів на воєнну тематику принесли О. Гончар “Людина і зброя”, Л. Первомайський “Дикий мед” та ін. Нові аспекти подій, нешаблонні людські характери і типи були зображені на сторінках творів В. Козаченка, В. Земляка, Костя Гордієнка, Р. Іваничука, С. Жураховича та ін.

Твори про людське життя на війні не схожі між собою за стилем, масштабністю, конкретним життєвим матеріалом, образною системою (Юрій Смолич і Олесь Гончар, Василь Козаченко і Микола Іщенко, Леонід Первомайський і Василь Бондар). Але поряд із схожістю можна виявити спільну рису, яка червоною стрічкою пролягає крізь усі твори – невід’ємність долі окремої людини від інтересів цілого народу.

Українська проза після війни посилила інтерес до життя і праці робітничого класу (Я. Баш “Гарячі почуття” (1947 р.), Б. Ткач “Плем’я дужих” (1948 р.), О. Гуреєв “Наша молодість” (1949 р.), В. Собко “Біля полум’я” (1952 р.) та ін.). Українська проза 50-

60 - х рр. XX ст. йшла шляхом подолання сильних впливів описовості, ілюстративності, схематизму, безконфліктності. Головним предметом різноманітних літературних дискусій та суперечок виступає ставлення літератури до дійсності, ступінь і характер її близькості до життя й людини, зв’язки письменника з життям, відповідальність перед народом. Розуміючи тематику та проблематику творчості письменників означеного періоду можна сформувані фахові компетентності [13, с. 75].

У творах означеного періоду з’являється справжній, а не витлумачений зміст моральних, громадських та ідейних справ і турбот відносно звичайних людей. Реальний вигляд мають моральні та світоглядні конфлікти, гострим є викриття негативних типів та явищ. Кращі твори української літератури 50-60 - х рр. XX ст. висвітлювали питання особистості, засуджували неповагу та недовір’я до людини праці як носія основних духовних цінностей [3, с. 16]. Окремі аспекти творчості письменників даного періоду відтворено у навчально-методичному посібнику [12].

У кращих творах письменників вирують цікаві, іноді драматичні колізії. Митці слова окреслюють оригінальні характери. Але часткові здобутки в цій темі не могли приховати політичної поверховості конкретних спостережень, а разом з тим і браку серйозних узагальнень сюжетної й стильової одноманітності [10, с. 56]. Ознайомитись з особливостями означеного періоду можна самостійно, про що детально відтворено в монографічному дослідженні С.В. Шарова [11].

Проблематично, що М. Наєнко визначає домінанту шістдесятництва не як ідеологічну, а як насамперед естетичну: шістдесятники прийшли в літературу на хвилі творів малих жанрових форм, що пройняла всю світову прозу [9, с. 532]. У свою чергу В. Яременко зазначає, що “шістдесятництво – явище не тільки мистецьке, літературне, художньо-естетичне, а й явище ідеологічне та політичне...” [14, с. 20].

Твори митців свідчили про ґрунтовне знання життя письменниками, їх громадянську чесність та уміння проникати зором художника в глибини людської душі. Письменницька заслуга більшості митців була в тому, що вони не минали трагічних слідів у душах простих людей, а намагалися впевнено з натхненням показати одночасно бурхливе творення нової дійсності, яка зцілювала і оновлювала людину. Головні герої творів воєнних часів не втрачають віру в перемогу. Драматизм, трагедійність значної частини картин і постатей високомистецьких творів не глушили загальної оптимістичної тональності.

Література:

1. Апухтина В. Современная советская проза (60-е – начало 70-х годов) / В. Апухтина. – М.: Высшая школа, 1997. – 176 с.
2. Барабаш Ю. О народности / Ю. Барабаш. – М.: Советский писатель, 1970. – 196 с.
3. Белая Г. Художественный мир современной прозы / Г. Белая. – М.: Наука, 1984. – 191 с.
4. Гордієнко К. Безсмертя людяності: зі спогадів воєнних літ / К. Гордієнко // Прапор. – 1985. – № 2. – С. 62 – 77.
5. Гордієнко К. Творчі джерела / К. Гордієнко // Прапор. – 1987. – № 3. – С. 159 – 163.
6. Історія української літератури: [у 8 т.] / [відп. ред. С.А. Крижанівський]. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. 7. – К.: Наукова думка, 1970. – 578 с.
7. Історія української літератури: [у 8 т.] / [відп. ред. С.А. Крижанівський]. – К.: Наукова думка, 1972. – Т. 8. – К.: Наукова думка, 1970. – 544 с.
8. Махненко Ю. Вірність революції – вірність собі / Ю. Махненко // Прапор. – 1972. – № 3. – С. 34 – 46.
9. Наєнко М. Ситуація в науці про літературу 90-х: здобутки і перспективи / М. Наєнко / (Українське слово: в 4 кн. / М. Наєнко; кн. 4). – К.: Наука, 2001. – С. 521 – 542.
10. Цветова Н. Традиционная проза второй половины XX века: сюжет, герои, поэтика / Н. Цветова. – СПб.: СПбГУ, 2007. – 102 с.
11. Шаров С.В. Дидактичні умови організації диференційованої самостійної навчальної діяльності студентів педагогічного університету. Монографія / С.В. Шаров. – Мелітополь: Люкс, 2011. – 162 с.
12. Шаров С.В. Методологічні аспекти комп'ютерної підтримки самостійної роботи студентів-філологів: навч.-метод. посіб. – [2-ге видання доп. і перероб.] / С.В. Шаров, Т.М. Шарова / [передмова проф. І.Л. Михайлина]. – Харків: Федорко, 2014. – 200 с.
13. Шарова Т. Формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів-філологів / Т. Шарова, С. Шаров, О. Бородихіна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”. – Вип. 29. – Т.1. – 2017. – С. 74–76.
14. Яременко В. Епоха соцреалізму в панорами XX ст. Неоромантики і неореалісти (“шістдесятники”) / В. Яременко // Українська мова та література. – 2001. – число 11 (219). – С. 20.